

Könyvszemle

SIPOS JÚLIA GONDOZÁSÁBAN

ADATBŐSÉG – A TÁRSADALOMKUTATÓK SZEMÉVEL

Az *Educatio* folyóirat – deklarált missziója szerint – interdiszciplináris szemle azok számára, akik az oktatás társadalmi összefüggéseit keresik. *Adatbőség* címmel megjelent tematikus számában a kifejezetten oktatással foglalkozó témák a megszokotthoz képest kisebb súllyal szerepelnek, a kötet jórészt a társadalomkutatás szélesebb spektrumát érintő kérdéseket, módszertani és metodológiai problémákat jár körül.

A kötet szerkesztője, Veroszta Zsuzsanna indító tanulmányában (*Adminisztratív adatok társadalomkutatási kezelése*) azt a témát veszi górcső alá, amely az adatbőség, mondhatni adatrobbanás napjainkban tapasztalható jelenségének talán legnagyobb szeletét képviseli. A nagy tömegű és szédületes gyorsasággal növekvő adminisztratív, nem kutatási célból begyűjtött adatok felhasználása a társadalomkutatásban igen vonzó lehetőség (már csak azért is, mert a kutató számára lényegében „ingyen” állnak rendelkezésre). Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az adminisztratív adatokat, adatbázisokat számos speciális validálási eljárásnak kell alávetni ahhoz, hogy kutatásra alkalmas adathalmaz álljon elő. Ezt kiegészítik azok a teendők, amelyek az adatkapcsolásoknál, főleg az adminisztratív és survey adatbázisok közti összekapcsolásoknál jelentkeznek. Mindehhez nem áll még rendelkezésre olyan mennyiségű tapasztalat, olyan mélységű elméleti és módszertani tudás, mint a kutatási célú adatgyűjtések területén. Napjainkban zajlik ez a tanulási folyamat, amelyhez jelentős mértékben járul hozzá az írás. Elsősorban azzal, hogy tudatosítja a kérdés jelentőségét, és áttekinti a konkrét problématerületeket, teendőket, amelyeket figyelembe kell venni az adatkezelési eljárás során.

Az adatok társadalomtudományi felhasználásáról a történelmi idő dimenziójában is érdemes gondolkodni, amelynek során további kérdések merülnek fel. Ezek megfogalmazására vállalkozik Nagy Péter Tibor tanulmánya (*A régi és új történelmi adatok társadalmi természete*). Abból indul ki, hogy sor kerülhet például régi típusú adatok új szempontokból, új módszerekkel történő feldolgozására, elemzésére, régi adatokból újjáalkotott metaadatok konstruálására, régi és újabb típusú adatok összevetésére, más, hasonló témájú kutatások adataival való összevetésre. Előfordulhat, hogy régebbi korokról eddig még fel nem tárt dokumentumok ke-

rülnek elő, a régi dolgokról új adatok keletkezhetnek, tehát meghosszabbodhat az az időtáv, amelyre adataink vonatkoznak, a jelen világ történéseiről viszont egyre szélesedő tematikában születnek strukturálatlan adattömegek. Mindez bonyolult helyzetet teremt az adatkezelésben. A szerző ezt úgy fogalmazza meg, hogy az adatfeltárás, adatrendezés és adatértelmezés jelenségvilága egy komplex tudomány-szociológiai összefüggésrendszer része. Az idő dimenziójában pedig azt a folyamatot jeleníti meg, amelynek elemei az új dolgokról szóló, de még strukturálatlan adatok keletkezése, a strukturált, illetve tudományos adatok születése, majd visszatöltődése az adatok körforgásába.

A további tanulmányok az adatgyűjtés, adatfeldolgozás és -felhasználás gyakorlatának néhány területét járják körül. Gárdos Éva munkája (*Adatok és kezelésük a hivatalos statisztikában*) áttekinti a hivatalos statisztikai szolgálat által használt adatforrástípusokat, felhasználási területeiket és módjukat. Eligazítja az olvasót a statisztikai adatgyűjtések rendszerében, amit a gyakorló kutató és más felhasználó általában a maga számára átláthatatlan dzsungelként él meg. Megérthetjük az elsődleges és másodlagos adatforrások, a Big Data szakszerű fogalmát, a vállalkozások és a kutatóhelyek adatai kezelésének sajátosságait. Kiemelten foglalkozik a tanulmány az adminisztratív adatok kérdésével, ezen adatok statisztikai felhasználhatóságával, a vonatkozó nemzetközi ajánlásokkal és a hazai gyakorlattal.

Meglehetősen kényes és mind a kutatók, szakemberek, mind a hétköznapi szintjén sokat emlegetett probléma tekintetében ad igen hasznos segítséget a tájékozódáshoz Székely Iván tanulmánya (*Közadatok és nyilvános adatbázisok: a hozzáférés kérdései*). Az információszabadságról van szó, ami a szerző szerint „röviden azt jelenti, hogy mindenki szabadon hozzáférhet a közszféra információihoz, és ezt a jogát csak szűk körben, törvény korlátozhatja”. Nem lehet megspórolni az alapvető fogalmak definíciójának, értelmezésének, gyakorlati használatának rögzítését, bemutatását (közinformáció, közadat, nyilvánosság, a személyes adatoknál az önrendelkezés). Kiemelt helyet kap az ingyenesség kérdése, ami értelemszerűen a felhasználókat leginkább érdeklő téma. Az információs piac érdekei és a más típusú szempontok érvényesítésének küzdelmében figyelemre méltó európai példa a nyílt hozzáférésű adatok EU-portálja, amely úgy ad ingyenes hozzáférést az adatokhoz, hogy nem vizsgálja felhasználásuk célját. A felhasználás célja pedig igazán sarkalatos kérdés (tekintettel az egyre gyakoribb bűncselekményekre, az adatokkal való visszaélésre). A szerző szerint azonban miközben ma már meglehetősen egyszerű a közadatokhoz való hozzáférés, az igazi privilégium az adatelemzési lehetőségek birtoklása, ami nemesak tudást, hanem megfelelő számítógépes kapacitást is jelent.

A közadatok felhasználásának egyik jelentős területéről ad képet Halász Gábor tanulmánya (*Adatokkal történő kormányzás: dilemmák és perspektívák*). A szerző nemzetközi kontextusban vizsgálja a kérdést, elsősorban az OECD és az EU

gyakorlatának (kiemelten oktatási programjainak – INES, PISA EU oktatási indikátorfejlesztés) bemutatásával teszi jól érthetővé, hogy mennyiben jelent újat az ún. adatokkal történő kormányzás, amely szorosan összefügg a tényeken alapuló döntéshozatallal. Ezek a módszerek annak a fordulatnak a megjelenési formái, eszközei, amelynek során a beavatkozó állam (kormányzat) értékelő, reflexív, kommunikatív állammá (kormányzattá) válik, ahol a szakpolitika a tényekkel és adatokkal való szembesítéssel „noszogatja” a szereplőket a kitűzött célok elérése érdekében. A szerző szerint a legnagyobb dilemma az, vajon a szakpolitika, a döntéshozatal „hol vonja meg azon adatok körét, amelyek begyűjtése lehetséges a rendelkezésre álló erőforrások keretei között és az adatszolgáltatók, és közvetlen begyűjtők túlzott terhelése nélkül”.

Ugyancsak nemzetközi megközelítést képvisel Széll Krisztián tanulmánya, amely már kifejezetten az oktatással kapcsolatos adatok kérdésére irányul (*Az adathozzáférés és felhasználás nemzetközi gyakorlatai*). Két olyan ország – Anglia és Svédország – példáját mutatja be, amely egységes adatgyűjtési és felhasználási alapelvekre épülő, több évtizedre visszatekintő adatkultúrával rendelkezik. Bár oktatási rendszerük struktúrája – képzésük eltérő történeti, társadalmi jellemzői következtében – különböző, a szóban forgó téma tekintetében több hasonlóságot mutatnak. Először is szinte minden információ egyéni szinten áll rendelkezésre, ami lehetőséget ad a többcélú felhasználásra a tanügyigazgatástól a költségvetés tervezéséig, a szakpolitikai elemzéstől az oktatáskutatásig. Igen fejlett a tanulók, a tanárok és az iskolák teljesítményének értékelése. Kiemelt szempont a transzparencia és elszámoltathatóság, és sikerült kellő egyensúlyt kialakítaniuk az adatvédelem és az adatfelhasználás között.

A hazai pedagógiai célú adatgyűjtés és kezelés helyzetét a Köznevelési Információs Rendszer gyakorlata alapján mutatja be, elemzi Salomvári György tanulmánya (*Köznevelés az adatok bővületében – az adattermelés forradalma*). Azt a folyamatot írja le, amelynek során az adattömeg látványos növekedése mellett az aggregáltsági szint csökkentése válik egyre fontosabbá. Az egyéni szintű elemi adatok kezelése azonban komoly szabályok követését feltételezi a személyi azonosíthatóság kizárására. A szerző bemutatja, hogy milyen új lehetőségek rejlenek az új típusú adatvagyon felhasználására a pedagógiában, de felhívja a figyelmet arra a veszélyre, amelyet a komplex szemlélet elvesztése jelenthet az alacsony aggregáltsági szintű adatokból való kiindulás során. Adatkapcsolati háló létrehozásában gondolkodik, amely lehetővé teszi a különböző célú adatvagyon-felhasználással kapcsolatos igények kielégítését.

A kötet záró tanulmánya az előzőekhez képest gyökeresen más problémával foglalkozik, miközben az apropó ugyanaz. A nagy tömegben „készülő” adatok felhasználásának lehetősége nemcsak a kormányzatok, a kutatók, esetleg intézmények érdeklődését kelti fel, hanem az üzleti világot is. Bogáromi Eszter és Máth András munkája (*Sokforrású adatbázis-építés – buktatók, nehézségek, megoldási*

kísérletek) esettanulmány, amely leírja azt a munkafolyamatot, amelyet egy sajátos szemléletű településtipológia készítése során jártak be. A megrendelő magyar nagyvállalat termékportfóliójának átrendezésekor realizálta, hogy szüksége lenne a településszerkezet mélyebb megismerésére, hogy marketing erőforrásait olyan területekre tudja koncentrálni, ahol azok a legnagyobb valószínűséggel hoznak növekvő piaci lehetőségeket. A szerzők a feladatot különböző adatbázisok összekapcsolásával oldották meg. Az olvasót megismertetik az egyes lépéseknél felmerülő problémákkal, a konkrét döntéseknél alkalmazott megfontolásokkal és a munka eredményével, a tipológiával.

A tanulmányok sorát a folyóirat *Valóság* rovatában két interjú szövegének közreadása követi. Kádárné Fülöp Judit az adminisztratív oktatási adatok felé irányuló növekvő figyelem háttéréről és következményeiről beszél. Arról, hogy még nincsenek kiaknázva az abban rejlő lehetőségek, nincs egységes stratégia az oktatási adatvagyon felhasználására, menedzselésére, fejlesztésére, adat-összekapcsolások végzésére. Rudas Tamás a TÁRKI-ban végzett adminisztratív alapú kutatásokról, a TÁRKI adatbank szerepéről, annak módosulásáról számol be. A bizalmatlanságot alapvető akadállynak tartja az adminisztratív adatok szélesebb körű felhasználásában, ami a lakossági óvatosság néha meglepő hiányával együtt van jelen. Felhívja a figyelmet arra az ellentmondásra, hogy az új eljárások kidolgozását általában nem társadalomkutatók, hanem mérnökök és fizikusok végzik, akik viszont kevésbé erősek az eredmények interpretálásában, mindazonáltal az elemzéseket is sokkal inkább ők készítik.

Tanúi, résztvevői vagyunk az „adattudomány” születésének, amely folyamat-hoz jelentős mértékben járul hozzá az *Educatio* folyóirat tematikus száma. Elsősorban azzal, ahogy a sokasodó adatok régi-új típusú keletkezésének jelenségét és felhasználási lehetőségeit a maguk konkrétságában és történetiségében vizsgálja.

(Educatio, 2015. 24. évfolyam 3. szám)

Hrubos Ildikó

professor emerita
Budapesti Corvinus Egyetem

HÁROM MUNKA EGY EVANGÉLIKUS SZELLEMI MŰHELYBŐL

Az Evangélikus Országos Könyvtár (EOK) mintegy százhuszezer kötetes, jelentős részében muzeális állományával a magyar művelődéstörténet igen értékes tárgyi emlékeit őrzi. Egy könyvtári gyűjtemény rangját azonban nemcsak megőrzött és egyre gyarapodó állománya jelzi, hiszen mindez még csak halott anyag lenne, ha az ott működők szellemi és tudományos munkája nem lehelne életet a könyvtár falai közé. Az Evangélikus Országos Könyvtár nem ilyen szunnyadó intézmény, hanem az elmúlt években az intézmény által indított kiadványsorozat láttán jóleső érzéssel nyugtázhatjuk, hogy a könyvtár jól sáfárkodik értékes anyagi és szellemi örökségével. Nemcsak könyvtári szolgálatot lát el (ez sem lenne kevés), de szellemi műhelyként is létezik. Az elmúlt öt-hat év felpezsdülő szellemi életében úttörő része volt a könyvtár halk szavú, nagy tudású és jó szervező vezetőjének, Mányoki Jánosnak, aki előtte nyolc és fél eszendeig az evangélikus egyház történeti-kulturális folyóiratának szerkesztője volt (*Credo. Evangélikus Műhely*). Tulajdonképpen ő a szellemi atyja mindannak a tudományos és publikációs munkának, mely az elmúlt években teljesedett ki. Különösen öröm ezt látni a reformáció születésének ötszázadik évfordulóján, pont annál az egyháznál, amely Luther Márton személyén keresztül a nyugati keresztyénség és kultúra olyan megújulását hozta el, melynek élő hatása mai napig nyomon követhető európai, így magyar kultúránkon is.

Az Evangélikus Országos Könyvtár első évkönyvével még 2012-ben jelentkezett, mely rögtön értékes és színvonalas tanulmányokat mutatott be. Az évkönyv címe, melyet a későbbiekben is megtartott: BIVIO. A választott név a latin *bivium* szóra utal, mely útelágazást, kereszteződést jelent (nem egészen világos, hogy miért nem a latin szót, hanem annak olasz alakját használja az évkönyv). A kissé rejtélyes cím, melynek kifejtését a későbbiekben sem kísérlik meg a szerkesztők, többféle magyarázatra ad lehetőséget. Jőmagam leginkább arra az értelmezésre hajlok, hogy a reformáció elágazása igazi válaszút elé állította és állítja a keresztyén gyökerű európai kultúrát. Viszont az elágazások nem feltétlenül véglegesek, és a szétvált válaszutak idővel ismét összefuthatnak. Vajon nem ezt a reményt tartalmazza a 21. század, hogy a reformáció teremtette kulturális gazdagság és sokszínűség, mely megtermékenyítőleg hatott az egész keresztyén kultúrára, hozzájárulhat a jövőben is a különböző keresztyén utak és szemléletek egymás iránti nyíltabb és jobb megértéséhez?

Az említett első évkönyvben (2012) még természetszerűleg az egyházi témák dominálnak, így az evangélikus egyház és a hozzá kapcsolódó szellemi és tárgyi kultúra, leginkább 19–20. századi témák összefüggésében van jelen. De az

evangélikus vonatkozások mellett rögtön feltűnnek a tágabb keresztyén ökumené kulturális összefüggéseit feszegető tanulmányok, így szó esik az evangélikus-katolikus kapcsolatokról és a keleti egyháznak az ikonokról szóló teológiai felfogásáról is.

Az Evangélikus Országos Könyvtár második évkönyvében (2014) úgy tűnik, hogy az EOK agilis igazgatójának, Mányoki Jánosnak ez alkalommal is sikerült egy színvonalas írógárdát összetoboroznia. E kötetben is, érthető módon fontos helyet foglalnak el a vallási-egyházi vonatkozású írások, de egyre nagyobb számban jelennek meg irodalomtörténeti, művészettörténeti, néprajzi, szociológiai és művelődéstörténeti tárgyú tanulmányok is.

Az előző kötetben Cahit Sıtkı Tarancınak, a 20. század első fele egyik legjelentősebb török lírikusának mindössze tizenkét versfordítása jelent meg Hárs Ernő költői tolmácsolásában. A 2014-es kötetben viszont már két elmélyült tanulmány tűnik fel, mely az iszlám kultúra világába kalauzolja el az olvasót. Szántó Iván tanulmánya segít eloszlatni az alakos ábrázolás muszlim megítélésével kapcsolatos félreértéseket. Szól a képtilalom jellegéről, kiterjedéséről, a képekhez való viszony történeti és terület szerinti változásairól, illetve a képeknek a nem vallási szférában betöltött szerepéről.

Eördögh Balázs a régi török irodalom sajátos műfajáról, a velájetnáméről ír. A műfaj az anatóliai szeldzsuk és az oszmán törökség körében virágzott, s némileg megfelel a középkori Európa legendáriumainak. Középpontjában egy-egy jelentős szúfi szent áll. Vallástörténeti szempontból a velájetnámék azért is jelentősek, mert a sámánizmus hagyománya és a többi világvallás – buddhizmus, keresztyénség – hatása is megfigyelhető bennük, a gyakran felszínes iszlamizálás mellett.

Végül az evangélikus szellemi műhely harmadik kötete egy költőantológia, amely *Három török költő* címen jelent meg 2016-ban. Bár a török kultúra iránti érdeklődés napjainkban jócskán erősödött, egyfelől a tévésorozatok egzotikus múltat feltáró gyakran hamis képe, másfelől a kortárs próza (Orhan Pamuk Nobel-díja) uralják a képet. A közelmúlt, ebben az esetben a 20. század első felének-közepének török lírája, maradandó értékű teljesítményeivel alaposan háttérbe szorult. Így mindenképpen a felfedezés erejével hat a Magyarországon szinte teljesen ismeretlen három legnagyobb 20. századi török lírikus költészetének bemutatása. Az ízléses kivitelű kis kötet Yahya Kemal Beyatlı (1884–1958), Cahit Sıtkı Tarancı (1910–1956) és Orhan Veli Kanık (1914–1950) legjobb verseit közli, Bede Anna és – kisebb részben – Hárs Ernő és Mányoki János avatott, formahűségre törekvő műfordításában. Az európaítól sokszor eltérő vallási és kulturális közeg megértésében Mányoki János alapos tanulmánya és kommentárjai segítenek eligazodni.

A *Bivio*-sorozat eddig megjelent kötetei két szempontból is fölkeltik a figyelmet: egyrészt megmutatják, hogy egy nagyon kicsi szellemi műhely – személyi,

baráti kapcsolatok ügyes felhasználásával is – milyen értékes munkát végezhet, másrészt a tematikus gazdagság és az elfogulatlan megközelítés szándéka teszi rokonszenvéssé a vállalkozást. Az evangélikusság a hazai művelődéstörténetben kiemelkedően fontos szerepet játszott, mára azonban történeti okokból erősen kisebbségi helyzetbe került. Ilyen háttérrel az is érthető volna, ha egy magyar lutheránus sorozat meglegedne saját dicső múltjának bemutatásával, és nem fordítaná tekintetét a vallás és kultúra tágabb, felekezeten túlnyúló világa felé. Ezért tehetnék fel sokan a sztereotípiaként bennünk élő kérdést: a kisebbségi létnek (azaz itt a vallási kisebbségi létnek) szükségszerű velejárója-e bizonyos provincializmus? Az eddigi kötetek egyértelműen csattanós, negatív választ adnak a bennünk motoszkáló kérdésre.

Az ilyen helyi, egyházi könyvtárak köré szerveződő kisebb tudományos műhelyek rendkívül fontosak, mert jelzik, hogy a nagy országos műhelyek mellett ezek is képesek hathatósan hozzájárulni a magyar tudományos élet gazdagításához. Mindezt igen szerény anyagi lehetőségek mellett végzik kitartóan, nagy odaadással, mintegy megmutatva és láthatóvá téve a legfontosabb reformatori alapelveket.

(Mányoki János – Pintér Gábor szerkesztők: BIVIO 2012. Tanulmányok az Evangélikus Országos Könyvtár műhelyéből. Budapest: Evangélikus Országos Könyvtár, é. n., 251 o.; Mányoki János – Pintér Gábor szerkesztők: BIVIO 2014. Tanulmányok az Evangélikus Országos Könyvtár műhelyéből. Budapest: Evangélikus Országos Könyvtár, é. n. 273 o.; Három török költő. Yahya Kemal Beyatlı, Cahit Sıtkı Tarancı és Orhan Veli Kanık versei. Ford.: Bede Anna, Hárs Ernő. Vál., utószó: Mányoki János. Budapest: Evangélikus Országos Könyvtár, 2016, 191 o.)

Vásáry István

az MTA levelező tagja, professor emeritus

ANTISZEMITIZMUS A VISEGRÁDI ORSZÁGOKBAN

A kötet az emberjogi és kisebbségi témákkal foglalkozó, budapesti székhelyű Tom Lantos Intézet kiadványaként jelent meg, a magyar Külgazdasági és Külügyminisztérium támogatásával. Az angol nyelvű kötet célja, hogy a nemzetközi közvéleményt és fórumokat tájékoztassa arról, hogy az antiszemitizmus, különösképpen a tradicionális zsidóellenességtől megkülönböztetett modern, politikai antiszemitizmus milyen mértékben van jelen, milyen funkciókat tölt be, és milyen formái jelennek meg a „visegrádi” országokban: Magyarországon, Lengyelországban, a Cseh Köztársaságban és Szlovákiában. A kötet – a szerkesztők, Barna Ildikó és Félix Anikó által írt bevezetőt követően – egységes struktúrájú, rövid, tárgyilagosságra törekvő tanulmányokban vázolja fel az antiszemitizmus közelmúltját és jelenét a négy országban. Veronika Šternová a Cseh Köztársaságról, Barna Ildikó Magyarországról, Rafael Pankowski Lengyelországról, Grigorij Mesežnikov a Szlovákiáról szóló anyag szerzője. Az országjelentések két fő részt tartalmaznak. Az első részben a háttérrel tájékoztatják fel, bemutatva, milyen szerepet játszott a zsidóság az egyes országok történelmében, politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődésében, hogyan alakult a zsidó és nem zsidó lakosság viszonya, hogyan született meg a modern – politikai – antiszemitizmus és rasszizmus. Szólnak arról, milyen áldozatokkal járt a soá ezekben az országokban, hogyan alakult a maradék zsidóság helyzete, és a hatalomra jutott és 1989-ig hatalmon lévő kommunista pártok különböző időszakokban milyen politikát folytattak a zsidósággal, illetve az antiszemitizmussal kapcsolatban, különös tekintettel az Izraelhez való viszonyra. Ezután beszámolnak az antiszemitizmus jelenlegi elterjedtségére és összetevőire vonatkozó újabb közvélemény-kutatási, szociológiai vizsgálatok néhány eredményéről.

A felmérések tanúsága szerint a zsidóság egyik országban sem számít „első számú közellenségnek”, miközben az antiszemitizmus, ha változó intenzitással is, de mindegyik országban jelen van, és ez nem függ a zsidó lakosság tényleges számarányától (ami Lengyelországban gyakorlatilag a zéróhoz közelít). Ugyanakkor az Anti-Defamation League által mért antiszemitizmus-index, vagyis azoknak a száma, akik igennel válaszoltak az antiszemita sztereotípiákat mérő kérdőív legtöbb kérdésére, meglehetősen magas, 45% volt Lengyelországban, szemben a Cseh Köztársaságban mért 13%-kal, amely viszont a legalacsonyabb Európában. A szlovákoknak csupán 11%-a jelölte meg egy felmérésben, hogy nem szívesen látna zsidó szomszédokat. Ami Magyarországot illeti, a Medián kutatása szerint a lakosság 65%-a mentes az antiszemitizmustól, 12% mérsékelten, 23% pedig erősen antiszemita. Ezek az adatok azonban, mint a szerzők is figyelmeztetnek

rá, nem alkalmasak az összehasonlításra, hiszen az egyes országokban végzett felmérések különböző időpontokban, eltérő mintavételi eljárásokkal, más és más kutatási kérdésfelvetéssel készültek.

A kötet a közvéleménykutatási eredmények mellett bemutatja a jogi környezetet, a közösség elleni izgatásra, a gyűlöletbeszédre, a genocídiumok tagadására és más szélsőséges megnyilvánulásokra vonatkozó hazai és nemzetközi jogi szabályozásokat és törvényes szankciókat. Az előzmények és a kontextus felvázolása után a második fő rész tanulmányai részletesebben ismertetik az egyes országokban napjainkban (2010 és 2016 között) megnyilvánuló antiszemitizmus legfontosabb aktorait, azokat a szélsőséges pártokat, mozgalmakat, csoportosulásokat és személyeket, amelyek és akik cselekvő résztvevői és forrásai az antiszemita diskurzus fenntartásának, politikai felhasználásának és hiszterizálásának. Bemutatják továbbá az antiszemitizmus manifesztációinak színtereit, a legfontosabb médiafelületeket, website-okat, blogokat stb., amelyek révén az antiszemita és más szélsőséges nézetek, cselekvésre való buzdítások eljutnak a szélesebb közönséghez. A két fő részt mindegyik országtanulmányban a konklúziók levonása követi. Az antiszemitizmus aktorainak bemutatásánál magyar vonatkozásban a Jobbik és a hozzá kötődő szélsőséges szervezetek, mozgalmak szerepét emelik ki, s mint hangsúlyozzák, a párt utóbbi években bejelentett fordulata a „néppártosodás” irányában nem orientációjának valódi megváltozását, hanem csupán hatalmi törekvéseinek álcázását jelenti. A visegrádi országokban működő szélsőjobboldali pártok és mozgalmak, így például Lengyelországban a Kukiz’15 mozgalom, Csehországban a Nemzeti Demokrata Párt (ND), Szlovákiában a „Mi Szlovákiánk” Néppárt (LSNS), illetve publikus megjelenésük vizsgálatánál a kötet szerzőinek fő kérdése az, hogy retorikájukban és ideológiájukban hogyan jelenik meg a modern antiszemitizmuson belül az „új antiszemitizmus”, vagyis az anticionizmus és az Izrael-ellenesség.

Elméleti szempontból ugyanis a kötet szerzői a modern antiszemitizmusnak három alaptípusát különböztetik meg: a *másodlagos*, a *konspirációs* és az *új antiszemitizmust*. A másodlagos antiszemitizmuson a soá tagadását, relativizálását vagy trivializálását, „konspirációs antiszemitizmuson a „zsidó összeesküvéssel” kapcsolatos sztereotípiákat és hiedelmeket, új antiszemitizmuson pedig az Izrael-ellenesség különféle megnyilatkozásait érhetjük. Annak eldöntésére, hogy az általában Izraelre vagy az állam bel- és külpolitikájára, a közel-keleti konfliktusokban játszott szerepére vonatkozó kritikus állítások közül mennyiben tekinthetők valóban antiszemitizmusnak, a szerzők az egykori szovjet polgárjogi harcos és mai izraeli politikus, Nathan *Saranszkij* (Sharanky) által javasolt „3D-tesztet” alkalmazzák. Eszerint az Izraellel kapcsolatos negatív vélemények akkor számítanak antiszemitának, ha tartalmazzák a *démonizációt*, vagyis Izraelnek valamifajta „eredendő gonoszként” való feltüntetését; a „kettős mércét” (*double standard*), amikor Izrael bírálatát egyoldalúan, szelektíven gyakorolják; és a *deli-*

gitimálást, Izrael állam létjogosultságának kétségbevonását. Az antiszemitizmusnak ezek a típusai, mint erre a szerzők is rámutatnak, a valóságban aligha választhatók el ilyen élesen, hiszen az „újnak” nevezett antiszemitizmus gyakran csak új kifejezési formát ad a „réginek”, hagyományos zsidógyűlöletnek, a régóta virágzó összeesküvés-elméleteknek vagy éppen a soá tagadásának. Másfelől, a mai Izrael politikájának radikális kritikája sem feltétlenül jár együtt a soá tagadásával, illetve relativizálásával vagy a világméretű zsidó összeesküvésben való hittel. Az „újnak” nevezett antiszemitizmus, mint a kötet szerzői utalnak rá, napjainkban erőteljesen megjelenik egyes nyugat-európai és amerikai baloldali csoportok, palesztinbarát polgárjogi mozgalmak ideológiájában, anticionista, Izrael-ellenes retorikájában. Más kérdés, hogy ez aligha terjeszthető ki a nyugati baloldal egészére, hiszen az izraeli–palesztin konfliktus megítélésében a baloldal, beleértve az izraeli baloldalt is, nagyon is megosztott.

Az országjelentésekből kiderül, hogy a négy vizsgált országban egyelőre kevésbé, elszigetelten mutatkozik meg ez a „nyugati” új típusú, főként a baloldalnak tulajdonított antiszemitizmus. Ebben nyilván közrejátszik az is, hogy a kelet- és közép-európai országokban még erősen él a kommunizmus emléke, a kommunista pártok pedig többnyire anticionista és Izrael-ellenes álláspontot foglaltak el. Kisebb, marginális csoportoktól eltekintve nincs tere e régióban az olyan mozgalmaknak, mint a „Boycott, Divestment and Sanctions” (BDS), amely Izrael kulturális, akadémiai és gazdasági bojkottját hirdeti. A „visegrádi” országokban az antiszemitizmus legfontosabb aktorai továbbra is a szélsőjobboldali pártok, amelyek főként a „másodlagos” és a „konspiratív” zsidóellenesség jellemző jegyet viselik magukon. Ugyanakkor e pártok többségénél a modern antiszemitizmusnak mindhárom típusa is megjelenik. Vagyis, a Saranszkij-féle „3D”-régiókban szélsőjobboldali ideológiákhoz és akciókhoz kapcsolódik (például az izraeli zászló elégetése vagy jobbkios képviselők nyilatkozatai a magyar parlament tagjai között lévő állítólagos izraeli állampolgárokról mint „nemzetbiztonsági kockázatról”, hasonló megjegyzések a lengyel parlamentben stb.). A 2015-ös „menekültválság” és annak következményei azonban módosították a képet, elsősorban, de nem kizárólag, Magyarországon. A menekültek megjelenése és az ellenük folytatott politikai és ideológiai gyűlöletkampány, a xenofób populizmus állami politikája következtében előtérbe került az *iszlamofóbia*, amely a rasszista (antiszemita és cigányellenes) előítéletek indulatait, legalábbis időlegesen, a „migránsokra” és menekültekre helyezte át. (Lásd erről Slavoj Žižek 2016-os könyvét: *Against the Double Blackmail. Refugees, Terror and Other Troubles with Neighbours.*) Ugyanakkor a konspirációs antiszemitizmusnak is új formája jelent meg, amely a világméretű migráció és menekülthullám mögött „zsidó összeesküvést” sejt, és amelynek szimbolikus megtestesítője, Magyarországon éppúgy, mint a többi „visegrádi” országban, Soros György. Miközben a magyar kormány „zéró toleranciát” hirdet az antiszemitizmus ellen, a Soros elleni kampányok és „konzultációk”

kódolt antiszemitizmusát saját politikai céljaira használja fel. Az antiszemitizmus eme kódolt, de egyértelmű formájában már nem korlátozódik a szélsőjobboldalra, hanem – főként Magyarországon és Lengyelországban – a kormánypártok ideológiai és retorikai fegyvertárában is megjelenik: ez lehetne a modern antiszemitizmus „negyedik típusa”, amelyet hozzátehetünk a kötet szerzői által vizsgált három típushoz. A Tom Lantos Intézet kiadványában közölt országjelentések 2016-tal lezárulnak, és nem foglalkoznak a legújabb fejleményekkel. Látteleként azonban mindenképpen érdekesek az antiszemitizmus és más előítéletek mélyebb történelmi és szociálpszichológiai megértéséhez is.

(Ildikó Barna and Anikó Félix editors: Antisemitism in the Visegrád Countries. Budapest: Tom Lantos Institute, 2017, 130 o.)

Erős Ferenc
szociálpszichológus